

KRISTIINA KORJONEN-KUUSIPURO
– MIKKO KOHVAKKA

Vuoksi historiallisena tilana

Kristiina Korjonen-Kuusipuro ja Mikko Kohvakka tarkastelevat Vuoksea monimutkaisena tilan, paikan ja maiseman tiivistymänä, jolle merkityksiä antavat sekä tutkijat että sen varren suomalaiset asukkaat omine jokimuistoiheen.

■ ”Mie oon aina sanonu et kun imatralaiset jotenki Saimaata ylistää ni miulle on kyl Vuoksi paljo rakkaampi. Miul ei niinku Saimaaseen oo mitää tunnesidettä tai sellasta et tietyst samaa vettähän se on mut kuitenkin. Vuoksi on miul se juttu.”¹ Näin kuvaa eräs Vuoksen varrella asuva henkilö Vuoksen merkitystä itselleen. Henkilökohtaiset mielikuvat ja käsitykset muokkaavat tunneelämäämme ja luontosuhdettamme.² Vesikään ei ole samanlaista kaikkialla.

Vuoksi virtaa 150 kilometriä Suomesta Saimaalta Venäjälle Laatokkaan, ja Suomen puolella joesta tänä päivänä on vain kymmenesosa, noin 15 kilometriä. Vuoksi syntyi noin 5 700 vuotta sitten, kun Saimaan vedet

puhkaisivat maaperän nykyisen Imatran kohdalla ja kääntyivät virtaamaan itään päin.³ Luonnon ja ihmisen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa on pitkä ja monivaiheinen. Joki ja siinä tapahtuneet muutokset ovat muokanneet myös alueen ihmisiä. Ihmiset ovat kokeneet nämä muutokset eri tavoin, ja tänä päivänä Vuokseen liittyy erilaisia ajallisesti rinnakkaisia, mutta samalla osin ristiriitaisiakin kertomuksia.⁴ Artikkelissamme pohdimme, miten Vuoksi määrittyy nykypäivästä käsin tilana, paikkana ja maisemana. Miten alueella nykyisin asuvat tai siellä joskus asuneet ihmiset kertovat Vuoksesta? Miten eri historian tapahtumat ovat vaikuttaneet ihmisten muistojen sisältöön?

Emme elä homogeenisessa tyhjiössä, vaan tilassa, joka on läpeensä kyllästetty ja sitä kautta heterogeeninen.⁵ Yhteiskunnassa aika, paikka ja toisto kietoutuvat tiiviisti yhteen, ja siitä johtuen myös muutos täytyy ymmärtää ajassa ja tilassa etenevinä polkuina.⁶ Näin ollen myöskään tilaa ei voi ymmärtää ajasta ja paikasta erillisenä käsitteenä.

Tila käsitteenä on saanut monenlaisia merkityksiä humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Yksin tilan käsitteen tulkinnanvaraisuudesta johtuva monimerkityksisyys on johtanut paitsi koulukuntien syntyyn myös vertailuun muiden samankal-

1. Haastattelu P. R. 2006.

2. Kirsi Laurén (2006) 'Miltä suot tuntuvat? Luonnonpaikat mielikuvina', teoksessa Seppo Knuutila & Pekka Laaksonen & Ulla Piela *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, Helsinki: SKS, 187.

3. Matti Saarnisto (2003) 'Karjalan synty – Karjalan geologia ja arkeologia', teoksessa Matti Saarnisto (toim.) *Viiipurin läänin historia I. Karjalan synty*, Jyväskylä: Gummerus, 64.

4. Tämä artikkeli perustuu Vuoksesta kertovaan muistitietoaineistoon, joka koostuu 15 suomalaisen henkilön haastattelusta tai (puhelin)keskusteluista sekä 12 henkilön kirjeistä, joita he ovat kirjoittaneet Vuoksi-muistoistaan kahdessa sanomalehdessä olleen ilmoituksen perusteella. Informanteista kaksi on myös julkaissut muistojaan ja kokemuksiaan Vuoksesta. Keskimäärin informantit ovat iältään yli 60-vuotiaita, mutta joukossa on kolme 30–40-vuotiaista. Informanteista 19 on naisia. Muutamien haastateltavien suhde jokeen ulottuu perheen tiiviiden suhteiden myötä aina 1900-luvun alkupuolelle saakka ja he kuvaavatkin kir-

jeissä tai haastattelussa koko perheen jokisuhdetta. Haastatteluista yksi oli ryhmähaastattelu, jossa oli mukana äiti, äidin veli, hänen vaimonsa, tytär ja hänen miehensä. Lisäksi he kaikki kertoivat myös aiemmin eläneiden perheen jäsenten jokimuistoja. Haastattelujen rinnalla kulkee myös toisen kirjoittajan oma kokemus Vuoksesta, sillä hän on tehnyt joelle 12 kenttätymätkä, kulkenut lähes koko joen Saimaalta Laatokkaan, ja valokuvannut ja videoinut joen varren elämää. Osa kuva-aineistosta on nähtävillä Virtuaali Vuoksi -internetportaalissa osoitteessa <http://www3.lut.fi/eki/vuoksivirtaa/> ja osa on julkaistu Kristiina Korjonen-Kuusipuron ja Suvi Niinisaloon toimittamassa kirjassa *Vuoksi* (2007) Lappeenranta: Etelä-Karjalainstituutti.

5. Michel Foucault (1986) *Of Other Spaces, Heterotopias*, *Diacritics* Vol. 16, No. 1, 22–27.

6. Anthony Giddens (1984) *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*, Keuruu: Otava, 306–308.

taisten käsitteiden, kuten paikan ja maiseman kanssa.⁷ Jotkut tutkijat ovat menneet jopa niin pitkälle, että he ovat rinnastaneet tilan ja paikan keskenään tai nimittäneet niitä sumeiksi käsitteiksi (*fuzzy concepts*).⁸ Historiantutkimukselle tilan käsitteen tarkastelun tekee haastavaksi se, ettei tutkimuksen kohteena oleva tila välttämättä enää ole konkreettinen, vaan ilmiö elää muistoissa ja tutkimus on menneisyyden paikkojen ja kokemusten tavoittamista.⁹

Aikaa voidaan käsitellä historiantutkimuksessa eri tavoin. Koska Vuokseen liittyy useita rinnakkaisia kertomuksia, on tilan, paikan ja ajan suhteen tarkastelussa tärkeätä nostaa esille eriaikaisuuden ongelma. Fernand Braudel jakaa ajan muutokset hitaaseen (*longue durée*), joita ovat esimerkiksi erilaiset ilmastolliset ja maantieteelliset olot, sykliseen (*conjuncture*), joka edustaa yhteiskunnan rakenteita ja nopeisiin tapahtumien aikaansaamiin muutoksiin (*événements*). Nämä kolme tasoa ovat kaikki samanaikaisesti läsnä nykyisyydessä.¹⁰ Tilan, paikan ja ajan suhdetta tarkasteltaessa on myös hyvä pohtia, mikä merkitys erilaisilla ajallisilla rytmeillä on, ja millaisia seurauksia eriaikaisuudesta on? Mikä muuttuu hitaasti ja mikä nopeammin? Miten tilallisuudesta kertovat narraatiot ilmentävät näitä erilaisia ajallisia rytmejä?

Tarkastelemme ihmisen pitkän aikavälin suhdetta Vuoksen varren ympäristöön tilan (*space*), paikan (*place*) ja maiseman (*land-*

scape) käsitteiden kautta. Ympäristön ymmärrämme yksiselitteisesti annettuna yläkäsitteenä ja tässä tapauksessa myös synonyymina luonnolle. Ihmisen suhde Vuokseen syntyy tällöin tilan käytöstä ja samalla myös ihmisen paikalle ja maisemalle antamien merkitysten pohjalta.

Tila ja paikka ovat maailman perusosasia. Yhdysvalloissa elämäntyönsä tehnyt humanistisen maantieteen kehittäjä Yi-Fu Tuan määritteli 1970-luvun lopulla tilan ja paikan lähes toistensa vastakohtiksi. Tuan näki paikan staattisena; se edusti hänelle turvallisuutta ja pysyvyyttä, kun taas tila merkitsi vapautta ja liikettä.¹¹ Yhä edelleen tila ja paikka ymmärretään hieman eri tavoin ja vastakohtaisiakin tulkintoja esiintyy, mutta maantieteen nykytulkinan mukaan tilaa ja paikkaa ei tarvitse asettaa vastakkain.¹²

Humanistis-yhteiskuntatieteellisen tieteenalan sisällä vallitsee varsin yhtenevä käsitys siitä, että tila rakentuu sosiaalisten suhteiden kautta.¹³ Ihminen on ympäristönsä kanssa jatkuvassa vuorovaikutuksessa, ja tila muotoutuu täten jatkuvasti uudelleen.¹⁴ Paikka puolestaan voi merkitä pelkästään kartografista sijaintia, mutta useat tutkijat näkevät sen myös elämisen ja kokemisen kautta rakentuneena tilana.¹⁵ Paikat ovat monimutkaisia ja monisyisiä, ja eri paikoilla on erilaiset suhteet sekä aikaan että toisiin paikkoihin. Paikka on edelleenkin jotakin tilaa konkreettisempaa, sillä esimer-

7. Ks. esim. Tim Cresswell (2004) *Place: A Short Introduction*, Oxford: Blackwell Publishing, 12.

8. Phil Hubbard (2005) 'Space/Place', teoksessa David Atkinson, Peter Jackson et al. (toim.) *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*. New York: I.B. Tauris, 41.

9. Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: SKS, 10.

10. Ks. esim. Kari Immonen (1996) *Historian läsnäolo*. Turku: Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja No. 26, 19–21.

11. Yi-Fu Tuan (1979) *Space and Place. The perspective of Experience*, London: Edward Arnold, 3–8; Myös Michel de Certeau jaottelee tilan ja paikan samalla tavoin kuin Tuan. Ks. Michel de Certeau (1988) *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press, 115–130.

12. Päivi Kymäläinen (2006) 'Paikan ajattelun haasteita', teoksessa Seppo Knuutila & Pekka Laaksonen &

Ulla Piela (toim.) *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: SKS, 204.

13. Ks. esim. Phil Hubbard & Rob Kitchin & Gill Valentine (toim.) (2004) *Key Thinkers on Space and Place*, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE.

14. Ks. esim. Doreen Massey (2008) *Samanaikainen tila*. Mikko Lehtonen & Pekka Rantanen & Jarno Valkonen (toim.). Tampere: Vastapaino; Kirsti Saarikangas (2002) 'Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisyyden kohtaamisena', teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: SKS; Cresswell (2004); Kymäläinen (2006).

15. Pauli Tapani Karjalainen (2006) 'Topobiografinen paikan tulkinta', teoksessa Seppo Knuutila & Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: SKS, 83–84; Kymäläinen (2006), 203.

kiksi maantieteilijä Tim Cresswell toteaa, että paikkojen välissä on aina tilaa.¹⁶

Nykytutkijat korostavat paikan liikettä ja muutosta, ja he kutsuvat paikkaa osuvasti prosessiksi. Maantieteilijä Doreen Masseyn mukaan monimuotoinen sosiaalinen tila muodostuu toisiinsa kietoutuvien sosiaalisten suhteiden verkostossa, ja paikka voidaan vastaavasti nähdä tietyllä alueella toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevien sosiaalisten suhteiden konstellaatioksi.¹⁷ Paikan uniikkiuden tuntu, ”tässä ja nyt -kokemus”, ei Masseyn mukaan synny historiallisen jatkumon tuloksena, vaan se muodostuu, kun erilaiset kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset elementit yhdistyvät luonnonelementteihin tietyllä hetkellä ja tietyllä alueella. Se ei voi sillä hetkellä saada samanlaista muotoa missään muualla. Kaikki eivät kuitenkaan välttämättä jaa tätä käsitystä paikasta, minkä vuoksi on pidettävä mielessä, että myös paikoilla on useita eri identiteettejä.¹⁸

Yhteistä edellä esitellyille määrittelyille on tilan ja paikan monitulkintaisuus. Myös Vuoksen voi kokea niin abstraktina tilana kuin konkreettisempina ja selkeärajaisempina paikkoinakin. Vuoksesta kertova aineisto antaa kuitenkin aiheen nostaa esille vielä yhden käsitteen, maiseman. Sosiaaliantropologi Tim Ingold määrittelee maiseman hyvin lähelle tilan käsitettä. Hänen mukaansa maisema on ihmisen toiminnan tulos, asumisen paikka (*a dwelling place*). Maisema kertoo elämisen tarinan ja se myös säilyttää muistoja. Se ei ole ”pelkkä” ympäristö tai symbolinen tausta tilalle.¹⁹

Ingold on luonut käsitteen toimintamaisema (*taskscape*), joka uusimpien tilatulkintojen tavoin korostaa maiseman sosiaalista ulottuvuutta. Toimintamaisema rakentuu yhteisön sosiaalisista käytännöistä, toiminoista ja tehtävistä, ja se on luonnonmaiseman (*landscape*) tavoin jatkuvasti muuttuva. Jos luonnonmaiseman voi nähdä, on toimintamaisema jotakin korvin aistittavaa. Ingold käyttää esimerkkinä ikkunasta avautuvaa maisemaa: voimme nähdä ikkunamme ulkopuolella puita, pensaita, taloja ja katuja. Kun astumme tähän maisemaan, kuulemme autojen ajavan ja ihmisten kes-

kustelevan ja liikkuvan. Olemme tulleet toiminta-maisemaan.²⁰

Näiden käsitteiden kautta tarkasteltuna Vuoksi on monimutkainen ja -muotoinen konstruktio, jota voi lähestyä mitä erilaisimmista lähtökohdista ja näkökulmista käsin. Keskusteluun voivat ottaa osaa tutkijoiden lisäksi myös maallikot. Kuten maantieteilijä Tim Cresswell on todennut, käsitykset paikoista eivät ole yksioikoisesti eri teoreetikojen ajatusten mukaisia, vaan jokainen ihminen voi oman kokemuksensa kautta olla teoreetikon veroinen paikka-asiantuntija.²¹

Muutosten Vuoksi

Joki luonnonelementtinä on itsessään dynaaminen, luonnostaan jatkuvasti liikkeessä oleva tila. Omalla olemuksellaan joki sitoo eri paikkoja yhteen, mutta toisaalta se erottaa esimerkiksi vastarannat toisistaan. Pituukseltaan Vuoksi ei nouse eurooppalaisten suurten jokien kärkikaartiin. Suomelle Vuoksi kuitenkin on merkittävä, sillä se on Suomen suurimman järven, Saimaan, vesimassojen ainoa purkuväylä ja vesimäärältään siten Suomen suurin joki. Vuoksi virtaa Laatokkaan, joka puolestaan purkaa vetensä Nevan kautta Itämereen. Koko Vuoksen vesistön valuma-alue on 68 500 m² ja Vuoksen virran lähivaluma-alue on 4 100 m². Joen virtausta säännöstellään niin, että keskivirtaama on 600 m³ sekunnissa.²² Luonteeltaan Vuoksen ylävirta ja alavirta poik-

16. Cresswell (2004) 8–12, 79.

17. Doreen Massey (2005) *For Space*, London, California, New Delhi: SAGE, 9; Massey (2008) 144.

18. Massey (2005) 138–142; Massey (2008) 27, 31.

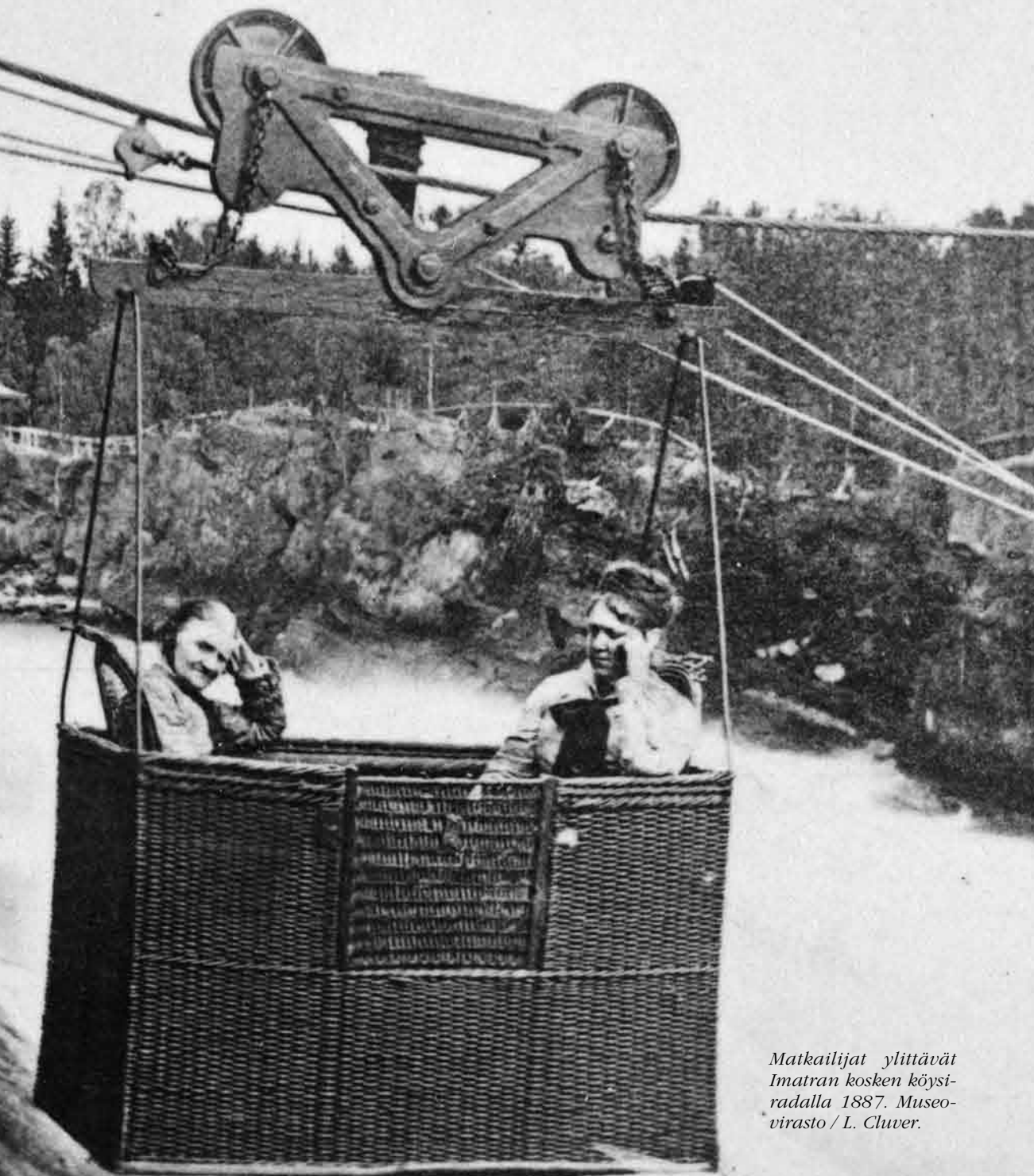
19. Ingold pyrkii tekemään eron maiseman ja tilan välille toteamalla, että: ”maisema ei ole maata, se ei ole luontoa, se ei ole tilaa, maisema on plenum”. Tila on hänen mukaansa kuin kartta, joka pitää sisällään kaikki mahdolliset matkat maisemaan; kun ihminen liittyy tilan kautta merkityksiä maailmaan, niin maisema puolestaan toimii niiden lähteenä. Tim Ingold (2000) *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge, 190.

20. Ingold (2000) 199.

21. Cresswell (2004) 79.

22. Vuoksen vesiensuojelusta ks. Suomen ympäristökeskuksen internetsivut osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=268234&lan=fi&clan=fi>. Viitattu 20.9.2009.

*Matkailijat ylittävät
Imatran kosken köysi-
radalla 1887. Museo-
virasto / L. Cluwer.*

keavat toisistaan. Ensimmäisen 30 kilometrin matkalla joki putoaa 64 metriä. Alun perin joessa oli 18 koskea, mutta suurin osa koskista on voimarakentamisen myötä kadonnut. Alavirta muodostuu suurista järvimäisistä selistä, joita kapeat jokimaisemmat osat yhdistävät.

Vuoksi on saanut nykyisen muotonsa ja kulku-uomansa viimeisen kahden sadan vuoden aikana, ja suurimmat virran kulkuun vaikuttaneista muutoksista ovat olleet ihmisen aikaansaamia. Mittavimpia muutoksia ovat olleet Taipaleenjoen synty Metsäpirtin talonpoikien ojankaivuun riistäydyttyä käsistä vuonna 1818 ja Kiviniemen kannaksen puhkaisu vuonna 1857, jolloin joen virtaus muuttui niin, että Käkisalmen kautta kulkenut lasku-uoma kuivui. Jokimaisemaa on muokannut suuresti myös viiden vesivoimalaitoksen²³ rakentaminen 1900-luvun alkupuoliskolla samoin kuin rakentamiseen liittyvä Vuoksen patoaminen. Suomen puolella viimeisimmät jokimaiseman muutokset koettiin 1950-luvun alussa, kun kaivinkone Marion siirsi saaria ja perkasi jokiuomaa virtauksen ja sitä kautta sähköntuotannon parantamiseksi. Merkittävin alueella tapahtunut ihmisten mieliin ja paikkatunteeseen vaikuttanut muutos on kuitenkin ollut Karjalankannaksen luovuttaminen Neuvostoliitolle sotavuosien päätteeksi 1944. Vuoksen osalta tämä tarkoitti sitä, että vain 15 kilometriä joesta ja kaksi vesivoimalaa neljästä jäivät Suomen puolelle.

Vuoksen jokilaakson kulta-aika sijoittuu 1900-luvun alkuvuosikymmeniin, jolloin vesivoimalaitoksia rakennettiin ja ylävirran alue teollistui voimakkaasti. Tällöin jokilaaksosta puhuttiin yleisesti Suomen Ruhriina. Yhä edelleen Vuoksi on tärkeä vesivoiman tuottaja, teollisuuden ja yhdyskuntien puhtaan veden lähde ja näiden jätevesien purkupaikka. Nykyisin Vuoksi on yhä enemmän myös suosittu virkistysalue niin Suomessa kuin Venäjälläkin. Vuoksen varren suurimmat taajamat ovat Imatra, Svetogorsk, Lesogorsk ja Kamennogorsk. Alueen teollisuus on yhä keskittynyt ylävirran alueelle ja alavirta on säästynyt voimakkaalta teollistumiselta. Tänä päivänä datsharakentaminen ja matkailun lisääntyminen

muuttavat kuitenkin paikkoja ja maisemia nopeasti.²⁴

Muutos on nykyajan keskeinen tunnusmerkki, mutta edellä lyhyesti kuvattu Vuoksen historia osoittaa, että muutoksia tapahtuu jatkuvasti. Yi-Fu Tuanin paikkatulkinnan mukaan paikan on lakattava muuttumasta, jotta siitä voi saada otteen, ja vasta silloin käsitys paikasta eli paikan taju pääsee muodostumaan.²⁵ Uusimmat paikka- ja tilatutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että ihmisten suhde paikkaan on monisyisempi ja -kerroksellisempi kuin Tuanin näkemys.

Paikan pysyvyyden ja muuttumattomuuden kaipuu on yksi Vuokseen paikkana liittyvä kertomus. Vuokseen näyttäisi liittyvän myös elementtejä, joiden avulla sitä on tuonilaisittain pyritty ankkuroimaan muuttumattomaksi, vaikka ”jotakin” onkin muuttunut. Eräille jopa virtaava vesi itsessään on kaikesta liikkeestään huolimatta varsin muuttumatonta: ”Vuoksi näistä muutoksista viis välittää! Se jatkaa rauhallisesti meidän keskellämme kulkuaan rajoista välittämättä. Se pysyy osana ihmisten elämää niin yläkuin alajuoksulla.”²⁶

Edellä mainitusta huolimatta eri tahtiin tapahtuvat muutokset ovat Vuoksen yksi keskeisimmistä ominaispiirteistä. Braudelin aikajaotteluun viitaten esimerkkinä Vuoksella tapahtuneesta hitaasta muutoksesta on Vuoksen virran muotoutuminen sen synnystä noin 5 000 vuotta sitten lähtien. Jääkau-

23. Linnankosken voimalaitos valmistui vuonna 1900, Tainionkosken voimalaitos 1928, Imatran voimalaitos vuonna 1929, Rouhialan voimalaitos 1937 ja Enson voimalaitos vuonna 1944. Linnankosken voimalaitos oli käytössä vain muutaman vuoden, ja sen rakenteet jäivät veden alle Imatran voimalaitoksen valmistuttua.

24. Korjonen-Kuusipuro & Niinisalo (2007); Ks. myös *VirtuaaliVuoksi* internetosoitteessa <http://www3.lut.fi/eki/-vuoksivirtaa/-index.html>; Vuoksen hydrologiasta, vedenlaadusta ja saastuttajista ks. V.G. Drabkova & M. Kauppi & E.P. Kotrehov & R-S. Wirkkala (1996) 'Ecological state of the Vuoksi', teoksessa Eira Varis and Sisko Porter (toim.) *Karelia and St. Petersburg. From Lakeland Interior to the European Metropolis*. Jyväskylä: Joensuu University Press, 125–130.

25. Yi-Fu Tuan (2006) 'Paikan taju: aika, paikka ja minuus', teoksessa Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen & Ulla Piela *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, Helsinki: SKS, 15.

26. Kirje S.H-N 2006.

den jälkeinen maankohoaminen ja toisaalta Laatokan alueen kallistuminen kaakkoon johtivat hitaisiin muutoksiin, jotka vaikuttivat Vuoksen virtaussuuntaan. Syklistä muutosta Vuoksella edustaa puunjalostus- ja sähköteknologian kehittyminen, sähkön tarpeen lisääntyminen sekä sitä kautta tapahtunut alueen teollistumisen aiheuttamat muutokset. Nämä johtivat siihen, että teollisuutta alkoi kerääntyä Vuoksen varteen raaka-aineen ja energian lähteen läheisyyteen. Teollisuus ja vesivoimalaitosten rakentaminen muokkasivat Vuoksen virtausta ja veden laatua. Nopeita Vuokseen vaikuttaneita tapahtumia ovat olleet esimerkiksi Taipaleenjoen synty vuonna 1818 tai Kiviniemen kannaksen avaaminen vuonna 1856. Yhdessä nämä muutoksen eri tasot ovat vaikuttaneet myös nykyihmisten käsitteisiin Vuoksesta.

Matti Peltonen on Carlo Ginzburgiin nojautuen kiinnittänyt huomiota epätavallisen tapahtuman ja pitkäaikaisen historiallisen rakenteen yhteentörmäykseen. Tämä yhteentörmäys tuo näkyviin uusia rakenteita, joita ei ole helppo hahmottaa muissa lähteissä.²⁷ Vuoksella esimerkkinä edellä mainitun kaltaisesta yhteentörmäyksestä voidaan pitää Imatran voimalaitoksen valmistumista ja sen aiheuttamaa äänimaiseman muutosta. Imatran voimalaitosta rakennettiin 1920-luvulla, ja se valmistui vuonna 1929. Imatran voimalaitoksen vihkiäiset 25.5.1929 olivat speaktaakkeli, jossa patoluu- kut suljettiin ja Imatran kosken aikaansaama äänimaisema muuttui kertaheitolla. Hiljaisuuden kokemus oli hyvin fyysinen ja se tuntui järkyttävältä: ”Hän seiso i sillalta katsottuna oikealla rinteellä, Valtionhotellin kohdilla katsomassa, kun maailma hiljeni. Linnut lakkasivat laulamasta ja tuli järkyttävä hiljaisuus. Kosken märältä pohjalta nousi kylmää katsojien ylle. Monet ihmiset itkivät. Äiti sanoo vieläkin tuntevansa sen tunnelman. [...] Nyt kun koski oli yhtäkkiä orjuutettu heräsi moni todellisuuteen. Sähköstä iloittiin, mutta maisema oli lopullisesti muuttunut ja entinen, turvallinen tuttu joki koskineen oli palaamatonta aikaa.”²⁸

Vuoksi-muistoissa ajallisesti erilaiset tapahtumat nivoutuvat yhteen ja muodostavat

yhden henkilön kertomuksen omasta elämästään Vuoksen varrella. Tilan ja ajan suhdetta voidaan lähentyä myös ns. narratiivisen ajan kautta. Silloin ajallisuudella on keskeinen rooli kerronnassa ja sitä kautta myös historiankirjoituksessa. Voidaan puhua myös kerronnallisesta ajasta, jonka hahmottamisessa erityisesti järjestys, kesto ja toisto ovat tärkeitä elementtejä.²⁹ Historiallinen aikakäsitys on kytköksissä tapahtuman käsitteeseen ja tapahtumat puolestaan yhdistävät kertomusta; ne ovat kertomusten kohteita. Tapahtumat voivat olla myös periodeja tai prosesseja.³⁰ Tämä tekee jälleen eriaikaisuuden ilmiön näkyväksi.

Pisimmälle nykytutkijoista tilan ja ajan välisen vuorovaikutuksen on vienyt Doreen Massey. Hänen mukaan selkein tilallisuuden liittyvä piirre on ajallisesti rinnakkaisen kertomusten olemassaolo. Tämä tarkoittaa myös sitä, että tilallinen on ennen kaikkea ristiriitaisten tarinoiden olemassaoloa ja niiden asettumista toistensa rinnalle. Tilat ja ajat eivät ole rinnakkaisia, vaan niistä tulee kohtaamispaikkoja. Jos halutaan välttää tilan sileän pinnan yksinkertaisuutta, on tärkeätä, että tilan monet narratiivit nostetaan esille.³¹

Tuanin mukaan ihminen on maailmassa nimenomaan elämisensä ja kehonsa kautta ja hänen tila- ja paikkatulkintoissaan kokemuksellisuus nousee yhdeksi keskeiseksi teemaksi. Samalla hän nostaa esiin paikan olemuksen, kokemuksen sekä tunteiden ja ajattelun välisen yhteyden.³² Tätä mukailien myös Cresswell on todennut, että havainnot ja arvot ovat keskeisiä, kun tarkastellaan ihmisen suhdetta maailmaan.³³

27. Matti Peltosen johdanto teoksessa: Carlo Ginzburg (1996) *Jobtolanvoja – Kirjoituksia mikrobistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus, 10–15.

28. Kirje S. H-N. 2006.

29. Paul Ricoeur on kirjoittanut kolmiosaisen teossarjan ajasta ja narratiivisuudesta *Time and Narrative (Temps et Récit)*, 3 vols. trans. Kathleen McLaughlin and David Pellauer. Chicago: University of Chicago Press, 1984, 1985, 1988.

30. Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

31. Massey (2008) 9, 111–112.

32. Tuan (1979) 6–7.

33. Cresswell (2004) 130.

Näin ollen myös muistot ovat olennainen osa ihmisten paikkakokemuksia.³⁴ Muistin ja paikan yhteyttä tarkastelleen Kirsti Saarikankaan mukaan muisti on paikkaan suuntautunut ja paikan tukema.³⁵ Muistitieto tarkoittaa muistinvaraisesti tuotettua aineistoa, jota muistelija tuottaa yksilöllisesti. On kuitenkin muistettava, että muistot eivät ole kopioita menneisyydestä, vaan muistitieto pitää sisällään niin henkilökohtaisia kokemuksia, yhteisöllistä ja kollektiivista sekä muualta, esimerkiksi tiedotusvälineistä saatua tietoa.³⁶ Nykyajasta käsin tarkastelluissa muistoissa ajan kerrostuneisuus on tärkeä osa muisteltua paikkaa.³⁷ Pertti Haapala on nostanut esille ”oman ajan” käsitteen, jolla hän tarkoittaa aikaa, jota ihmiset pitävät itselleen tärkeänä ja jota he pyrkivät kontrolloimaan. Tulevaisuutta tai menneisyyttä ei ole nykyisyyden ulkopuolella, vaan aika rakentuu merkityksistä, joita ihmiset sille antavat, ja se on samalla kulttuurisesti määrittynyttä.³⁸

Vuoksen kuvauksille yhteinen piirre on, että Vuoksen varrella asuvat tai aiemmin asuneet liittyvät Vuoksen paikkana osaksi omaa elämäänsä. He kuvailevat Vuoksea monin eri tavoin. Osa kuvauksista on ruusunpunaisen runollisia ja nostalgisia³⁹, osa taas on hyvin pelkistettyjä, osa jopa raakojia. Kuvaukset korostavat paikan omaleimaisuutta ja yksilöllisyyttä jopa niin, että nimitystä joki ei Vuoksesta haluta käyttää. Vuoksi on muisteliijoille moni-ilmeinen ja monivärinen ”henkireikä”. Vuoksen vedet välkyvät peilityynenä, sinistäkin sinisempänä, Vuoksi virtaa vuolaana ja mahtavana, jopa majesteettisen rauhallisena. Maisemaltaan Vuoksi on yleensä aina kaunis: aurinko kimmeltää ja lumpeet kukkivat rantavedessä, on kuunsiltaa ja hopeista virtaa.⁴⁰

Samalla Vuoksi on jotakin kokemuksesta ja kehollisesti koettua, sillä kokemus Vuoksesta syntyy eri aistihavaintojen kautta. Vuoksi on esimerkiksi korvin kuultavia kuohuja, jään ryskettä tai laineiden liplatus. Vuoksen varrella asuneet henkilöt antavat Vuokselle hyvin ihmismäisiä piirteitä, ja joen toiminta näyttäytyy ihmisen toiminnan kaltaisena. Vuoksen tila rakentuu äänistä ja jopa kuvitelluista lämpötiloista.

”Synnyin ja vietin aurinkoisen lapsuuden Vuoksen rannalla. Vuoksi oli moni-ilmeinen ja monivärinen ja moneen leikkiin lapsen mieltä houkuttava. Se liplatti hymyillen sinisenä tai auringon kultaamana kesäpäivinä tai jäykistyi talvisin pakkasen kourissa paksuun jäähän. Jäätä vastustaessaan se paukahteli synnyttäen railoja joita rannalla asuvat osasivat varoa. Syksyllä se oli harmaa odottaen jääpeitettä, syysmyrskyt näyttivät voimansa joskus lähes mustina sen pinnalla. Keväällä se ryskyen riisui jääpeitteen ja vei tulvavedet mennessään Laatokkaan. Kevät toi valon leikkimään veden pinnalle ja vähitellen lämpiävän uimaveden lasten leikitellä.”⁴¹

Harva kuvaa Vuoksea muiden aistien kuin näkö- ja kuuloaistin kautta, mutta poikkeuksiakin on. Eräs haastateltava kuvaa lapsuuden kokemustaan teollisuuden aiheuttamista hajuhaitoista Vuoksen laaksossa seuraavasti:

”Kyllä minä muistan, että se vesi oli silloin pikkupoikana levitetty, oli se aika hurjan näköistä semmoista ruskeaa isoja semmoisia vaahtolaattoja, ne uivat siellä pitkin ja haisi. Oli tuuli sopivasti niin haisi varsinkin siellä

34. Cresswell (2004) 85; Karjalainen (2006) 83.

35. Saarikangas (2002) 63.

36. Pirjo Korkiakangas (1999) 'Muisti, muistelu ja perinne', teoksessa Bo Löngqvist, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Jobdatus etnologiatieteisiin*. Helsinki: SKS, 155–176; Helmi Järviluoma (2007) ”Kuulen korvissani vieläkin” – muistellut kuulokuvat' teoksessa Seppo Knuutila ja Ulla Piela (toim.) *Menneisyys on toista maata*. Helsinki: SKS, 63; Kaisu Kortelainen (2008) *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys. Muistitietotutkimus*. Helsinki: SKS, 27.

37. Kortelainen (2008) 44.

38. Pertti Haapala (1989) *Sosiaalibistoria. Jobdatus tutkimukseen*, Suomen historiallisen seuran käsikirjoja 12. Jyväskylä: Gummerus, 10–12.

39. Nostalgia on monimerkityksellinen käsite, jolla tässä tarkoitetaan kaipuuta menneeseen. Nostalgian käsite on 2000-luvulla nostettu uudelleen esille ja sitä ovat tarkastelleet esimerkiksi tutkijat Karin Johannisson ja Svetlana Boym. Ks. Karin Johannisson (2001) *Nostalgia: en kånslas historia*. Stockholm: Bonnier; Svetlana Boym (2001) *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.

40. Kirje S.R 2007; Kirje M.J. 2006; Kirje A-M.I 2006; Kirje L.H 2006; Kirje T.M 2006.

41. Kirje S.P.2006.

Ollikassa niin siellähän haisi, mutta sinne oli matkaa 6 kilometriä, että se näkyi ihan hyvin se tehdas. Ja sitten ne viimeiset vuodet tuli sinne Ollikan tilan alapuolelle siellä oli sellainen Lapinharju niminen, voin sanoa, että se oli puulinna jotkut venäläiset rakentaneet ilmeisesti valtavia torneja vaaleanpunainen. Ja siellä asui sellainen aika monihaarainen suku, siellä oli Runebergiä ja mitä ne oli ja siellä käytiin vieraisilla aina silloin tällöin ja oli minunkin ikäisiäni, mutta ne ovat kokonaan menettäneet heihin yhteydet. No se loppui se Lapinharju siihen, että Kuitu niminen osakeyhtiö, että alkoi keinokuitua valmistaa siellä. Ja sehän haisi taas vähän toisella tavalla, että ei ole enää väliä mistä päin tuulee kun aina haisee, korkeintaan voitiin määritellä se tuulen suunta, voitiin määritellä siitä kun vähän haisee.”⁴²

Toinen kirjoittaja puolestaan kuvaa tämän päivän tilannetta seuraavasti: ”Koski kuohuessaan ei ’valitettavasti’ haiskahda niin tutulle, kotoisalle, kuin nuoruudessa. Vesi on varmaan puhtaampaa!”⁴³ Vaikka veden puhdistuminen on kirjoittajankin mielestä varmasti hyvä asia, hän silti jollain tapaa kaipaa kotoisaa hajua. Se on ikään kuin kuulunut luontevana osana tuohon tiettyyn nimenomaiseen paikkaan.

Vuoksi-muistoja voi tarkastella myös maiseman ja toimintamaiseman käsitteiden kautta. Tällöin joki itse säilyy maisemana, mutta ihmisten siihen liittämät toiminnot tekevät siitä toimintamaiseman. Vuoksi tuo ihmisille mieleen hyvin arkipäiväisiä toimia ja kokemuksia, ja sitä kautta joki myös saa hyvin arkisen sävyn; jopa niin arkisen, että vastaaja itsekin saattaa pyrkiä vähättelemään kokemustensa merkitystä. Myös useat tilan teoreetikot ovat nostaneet esille arkipäiväisiä toimia, jotka ovat varsin pitkälle myös kehollisia⁴⁴.

”Kesällä pyykinpesu oli mukavaa, pyykit kiehuivat lipeävedessä hohtavan puhtaiksi ja kuivuivat nopeasti kesätulessa. Uitiin rännillä, isoimmat puomilla, ja uipa veljeni vaimo usein Vuoksen poikkikin. Talvella oli pyykinpesu ankeaa, pyykkitupa oli kylmä ja

vetoinen, Vuoksen vesi kylmää ja ranta usein jäässä. Huuhtelu oli ankaraa työtä, kädet kohmettuivat ja pian oli pyykkikin koppurassa. Mutta se oli sen aikaista elämää. [...] Nyt Vuoksi tarjoaa muunlaisia elämyksiä. Joka kerta kulkiessani sen rannoilla ihailen sen kauneutta, varhaisen kesäaamun usvaa, kurjenmiekkaja veden partaalla, auringonlaskua, tyyntä tai tuulenpieksämää veden pintaa, jääriitettä pakka-saamuina, ensilunta sen rannoilla. [...] Ehdoton edes yhden maton pesu rannalla.”⁴⁵

On hyvä huomata, kuinka kirjoittaja kuvaa arkisten toimintojen ja ajan sekä Vuoksen välistä suhdetta. Vuodenajat vaihtuvat, ja ensimmäisen katkelman viimeinen lause painottaa, että tällaista ei enää nykyään ole. Paikan muutos nousee esille seuraavassa kappaleessa, joka kuvaa nykypäivää ja Vuoksen tarjoamia uudenlaisia elämyksiä, jotka eivät enää liity työntekoon. Katkelma kuvaa hyvin ihmisten mikrotason ympäristösuhteen muutosta: ympäristö on muuttunut elämysten tarjoajaksi, eikä siihen enää liitetä arkipäiväisiä toimintoja.

Vuoksen merkityksen muutos voidaan tulkita myös Ingoldin käsitteiden kautta muutokseksi toimintamaisemasta kohti katseltavaa luonnonmaisemaa. Vuoksella voi edelleenkin veneillä, kalastaa sekä uida, mutta nykyajasta puhuttaessa sekä haastatteluissa että kirjeissä korostuu jokimaiseman katseleminen ja ihailu, jota myös edellä olevan sitaatin loppuosa osuvasti kuvaa. Toimintamaisema halutaan kuitenkin säilyttää, ja haastateltavalle onkin siksi tärkeää ”edes yhden maton pesu rannalla”.

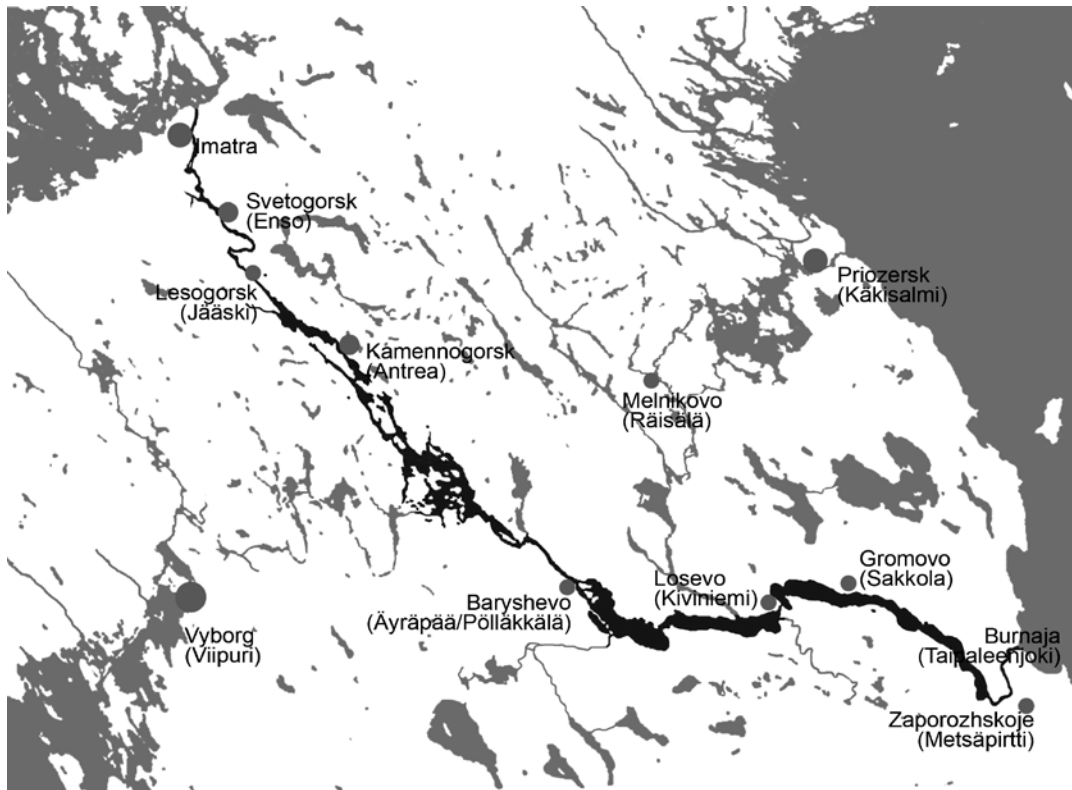
Kokemukset Vuoksesta ovat hyvin yksilöllisiä, ja ne ovat osa yksilön tai hänen perheensä elämää. Kertomuksia voidaan kuitenkin tarkastella myös yhtenä kokonaisuutena ja pohtia, synnyttääkö joki kollektiivisia kokemuksia. Yhden ihmisen koke-

42. Haastattelu P.H. 2009.

43. Kirje S.H-N 2006.

44. Ks. esim. Tuan (1979) 34–50; Cresswell (2004); Massey (2008).

45. Kirje S.R. 2007.

Nykypäivän Vuoksi. Etelä-Karjala-instituutti.

maa ei kuitenkaan voida siirtää kokonaisu-
na tietyntä kokemuksena jollekin toiselle.
Jotain siirretään yhdestä elämänpäivästä to-
iseen. Kyseessä ei ole kokemus koettuna,
vaan sen merkitys, ja tästä merkityksestä
tulee julkinen.⁴⁶

Vuoksen osalta kollektiiviset kokemukset
syntyvät esimerkiksi perheen kesken jae-
tuista muistoista, ja vähä vähältä kokemuk-
sista tulee kollektiivinen kertomus, jota on
vaikea muuttaa. Hyvänä esimerkkinä tästä
on jätevesien vaikutus Vuoksessa kahden
perheen yhteisenä kokemuksena. Haastat-
telussa nousi esille, että jätevesillä ei per-
heen jäsenten mielestä ollut vaikutusta ka-
lojen makuun. Perheeseen ulkopuolisena
tullut miniä oli keskustelun alun ajan hiljaa,
mutta lopulta hän kysyttäessä kertoi, että
hänen mielestään Vuoksen kalat olivat täy-
sin syömäkelvottomia: ”niin ku mie keitin
haukkei tai jotaki nii siin oli ihan semmonen

vahto päällä tuli siihen kalaan ja uunissa
ku paisto ni nousi sellanen mäntysuopa-
vahto tai joku tuollane”. Tämän jälkeen
myös muut perheen jäsenet alkoivat pohtia,
kuinka huono Vuoksen vedenlaatu pahim-
millaan oli ennen yläjuoksun paperi- ja sel-
lutehtaiden tehokkaita jätevedenpuhdistus-
laitoksia.⁴⁷

Menetetty Vuoksi

Talvi- ja jatkosotien seurauksena Suomi me-
netti Karjalankannaksen Neuvostoliitolle, ja
Vuoksesta tuli suomalaisille lähes kokonaan
menetetty paikka. Neuvostoliitto asutti
alueen uudelleen, ja myös alueen nimistö
muuttui. Historioitsija Pierre Nora on lan-
seerannut käsitteen muistin paikka, jolla
hän tarkoittaa esineellistä tai ei-esineellistä
symbolia, joka on inhimillisen työstämisen
kautta tullut jonkin yhteisön historiallisen
muistin osaksi. Nora erottaa toisistansa

muistin paikat ja muistin miljööt. Hän viittaa siihen, että monet luonnolliset ja alku-peräiset muistin miljööt ovat tuhoutuneet. Vuoksella hävinneitä muistin miljöitä ovat esimerkiksi sen useat kosket, jokivarren kylät ja pellot sekä Vuokselle ennen sotia niin tyypillisten höyrylaivojen laiturit. Ne ovat joskus itsessään muistuttaneet siitä elämästä, jota niiden keskellä on eletty. Katoamisen jälkeen nämä on mahdollista tavoittaa vain keinotekoisesti, kirjoissa ja dokumenteissa tai museoissa.⁴⁸ Petri Raivon tulkinnan mukaan menneisyyden paikkojen merkityksiä ja niihin liittyvää historiallista tulkintaa tuotetaan, vahvistetaan ja esitetään jatkuvasti. Paikat ja maisemat ovat olemassa vain nykyhetkessä, ja menneisyyttä tulkitaan aina nykyisyydestä käsin.⁴⁹

Vuoksen jokilaakso on myös osa suomalaisten menetettyä Karjalaa. Karjalaa on tutkimuksessa kutsuttu utopiaksi, jota on pyritty määrittelemään ja selittämään lukuisin eri tavoin. Paikoin menetetty Karjala on nostettu myyttisen tilan asemaan. Lähinnä vain uusi tutkijoiden sukupolvi on hyväksynyt Karjalan monitulkintaisuuden ja pikku hiljaa jopa sen, että kuva Karjalasta ei ole pelkästään suomalaisten omaisuutta.⁵⁰ Tämä asenne odottaa kuitenkin edelleen leviämistään suuremman yleisön keskuuteen.

Tuan jakaa myyttisen tilan kahteen osaan, joista ensimmäinen tarkoittaa oman elämänpäiirimme tuttuihin paikkoihin liittyviä myyttisiä ”laajennuksia” ja toinen on maailmankuvamme spatiaalinen komponentti. Maailmankuvan Tuan määrittelee ihmisten enemmän tai vähemmän systemaattiseksi yritykseksi luoda ympäristöön järjestystä. Ollakseen elinvoimaisia ympäristön ja yhteiskunnan täytyy olla järjestäytyneitä ja harmonisessa suhteessa toisiinsa, ja maailmankuvan avulla ihminen tarkentaa paikkaansa luonnossa. Ihmiselle on tyypillistä myös se, että omaksi koettu alue tunnetaan hyvin, mutta toisten aluetta ei edes haluta tuntea. Myyttinen tila on älyllinen konstruktio, joka on tunteiden ja mielikuvituksen kautta luotu vastaus ihmisen perustarpeisiin. Myyttisen tilan luominen ei noudata logiikan eikä vastakohtaisuuksien lainalaisuuksia.⁵¹

Vuoksi osana Karjalaa ja sen menetykseen liittyvää keskustelua tuntuu välillä saavan myyttiset mittasuhteet. Vuokseen liittyy tarinoita ja merkityksiä, joissa se on paljon enemmän kuin pelkkä joki. Vuoksi on aina Vuoksi, eivätkä sen varrella asuneet koskaan totu siihen, että Vuoksesta ylipäätään käytetään nimitystä joki. Vuoksi on osittain satumaa, joka vie ihmisten tarinat mennessään ja jopa ottaa omansa niin halutessaan. Yksi informanteista kuvaa samaa asiaa näin:

”Nyt kuulen silloin tällöin käytettävän Vuoksesta nimeä joki. Taistelijat Äyräpäässä ja Vuosalmella, muualta tulleina, omaksuivat joki nimen. Meille Vuoksen rannalla asuneille se oli aina Vuoksi. Sen eri osilla oli omia nimiä, mutta koko virta oli kuitenkin Vuoksi, ei joki. Monia veteraaniystäviäni olen oikaissut nimen vuoksi ja onneksi he ovat ymmärtäneet minua.”⁵²

Useat tutkijat ovat korostaneet muistin ja tilan yhteyttä julkisten paikkojen ja monumenttien yhteydessä, mutta tavallisten rakennusten tai lähielinympäristön osuus kulttuurisesti jaetun muistin muotoutumisessa on jätetty huomiotta.⁵³ Myös niiden avulla on mahdollista palauttaa mieliin muistoja. Hyvä esimerkki tällaisesta on karjalaisten evakkojen ja heidän perheidensä harrastama kotiseutumatkailu. Matkan aikana kadotettua muistin paikkaa pyritään palauttamaan mieliin ja tekemään näkyväksi

46. Paul Ricoeur (2000) *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä*, Helsinki: Tutkijaliitto, 43–44.

47. Haastattelu L.T. 2006.

48. Pierre Noran muistihistoriasta ks. Matti Peltonen (1999) *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus, 95–106.

49. Petri Raivo (2007) 'Unohdettu ja muistettu suomalainen Karjala', teoksessa Outi Fingerroos & Jaana Loipponen (toim.) *Nykytulkintojen Karjala*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä, 57.

50. Ks. esimerkiksi Fingerroos & Loipponen (2007); Outi Fingerroos (2008) 'Karelia: A Place of Memories and Utopias', *Oral Tradition*, 23/2, 235–254; Raja-

alueiden paikkojen tunnusta ks. Maria Lähteenmäki (2009) *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*, Historiallisia tutkimuksia 243. Helsinki: SKS, 22–23.

51. Tuan (1979) 86–88.

52. Kirje S.P. 2006.

53. Esim. Cresswell (2004); Raivo (2007); Saarikangas (2002) 63.

esimerkiksi keräämällä hiekkaa, kiviä tai kasveja entiseltä kotipaikalta.⁵⁴

Äyräpään Vuosalmella asunut informantti kuvailee omaa kokemustaan kotiseutumatkasta seuraavasti:

”Siltä [levakko]tieltä palasimme käymään kotikylässämme vasta vuonna 1990. Kotikylässä käynnit vahvistivat yhteenkuuluvuutta kyläläisten kesken ja nuorempi polvi näki vanhempiensa lapsuuden maisemat. Nyt me vanhemmat löydämme ainoan pysyvän muistomerkin kylästämme. Se on Vuoksi, joka edelleen virtaa Vuosalmen ohi, vaikkei kylää ole. Se piiloutuu metsittyneiden rantojen taakse. Ei siellä kylässä kukaan asu, pellotkin ovat viljelemättä. Jokainen meistä etsii jotain entisestä, aina ei löydy edes kodin raunioita, ne on koottu aumoihin sotaromun kanssa. Minä onnellinen olen löytänyt rauniot, raikaturun puutarhan ja soistuneen Vuoksen rannan. Tuntomerkkinä seisoo ryki uhmaten aikaa, sahan rauniot ovat metsän peitossa. Sinne olen joka kerta mennyt katsomaan Vuoksen virtaa, tuota lapsuuteni onnelaa. Joka käyntikerralla kuuluu uinti Vuoksessa ohjelmaan. [...] Muistoksi olen ottanut rantavedestä kiviä, joista olen teettänyt koruja lähiomaisilleni.”⁵⁵

Karjalan menetyksenä kokeneille tämän kaltainen ajattelutapa on tuttua, mutta isänmaa, kotiseuturakkaus ja kodin merkitys nousevat Vuoksen osalta esille myös sellaisten henkilöiden kokemuksina, jotka eivät itse ole kotiaan sodan jälkeen menettäneet. Eräs Imatralta kotoisin oleva informantti kirjoittaa:

”Opiskellessani Helsingissä matkustin lomilla kotiin. Jäin pois junasta Tainionkosken asemalla ja kävelin kotiin, koska halusin tervehtiä kotiseutua ja Vuoksea. Mansikkakosken sillalta katselin sieltä avautuvaa laajaa maisemaa. Kauempana rannalla loistivat kotini valot. Äidin valmistamat karjalapiiraat ja karjalanpaisti odottivat nälkäistä matkaajaa. Oli ihanaa saapua kotiin ja tavata perhe jälleen. Vuoksi on tärkeä osa kotiseutua. Tärkeä osa sitä

tynkä-Karjalaa, joka meille jäi. Sinne liittyvät lapsuuden ja nuoruuden moniväriset muistot.”⁵⁶

Ihmisten mielissä Karjalankannaksen menetyksistä kovasta vastarinnasta huolimatta koettiin hyvin voimakkaana, jopa niin voimakkaana että venäläiset nimetään joella ennen alueuovutuksia tapahtuneiden muutosten aiheuttajiksi. Kun esimerkiksi suomalaisten rakentama Enson voimala vihittiin käyttöön ja pato suljettiin huhti-toukokuussa 1944, nousi vesi Vuoksessa 11 metriä.⁵⁷ Erään muistelijan mielessä tapahtuman syylliset löytyvät kuitenkin itärajan takaa:

”Sodan jälkeen jouduimme pakkoluovuttamaan Karjalan, jolloin Vuoksesta jäi Suomen puolelle vain 13 kilometrin tynkä. Lisäksi jouduimme rakentamaan Enson voimalaitoksen. Kun venäläiset rakensivat padon, nousi vesi Vuoksessa Suomen puolella monta metriä. (11 metriä?) Maisemat muuttuivat perusteellisesti. Vallinkosken mahtavat kuohut katosivat vesimassoihin. Samoin katosi koskessa ollut Kuusikkosaari. Maisema oli surullista katseltavaa. Tuntuu siltä, kuin olisi läheisensä menettänyt.”

Vesivoimalaitosten rakentaminen aiheutti suuria, äkillisiäkin muutoksia, joita ihmiset vuosikausien rakentamisprojekteista huolimatta eivät osanneet ennakoita. Muutokset Vuoksessa olisivat tapahtuneet, vaikka alue olisikin säilynyt osana Suomea. On kuitenkin tärkeitä huomata se valtava merkitys,

54. Ks. esim. Fingerroos (2007) 'Uuskareliaanit nyky-Karjalassa', teoksessa Outi Fingerroos & Jaana Loipponen (toim.) *Nykytulkintojen Karjala*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisu 91. Jyväskylä; Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2008) 'Identiteettipoliittista rajankäyntiä: muistot evakko- ja sotilasten paikkatunteen rakentajina'. *Terra* 120:3, 175.

55. Kirje S.P. 2006.

56. Kirje L.K. 2006.

57. Eero Sahala (2002) 'Enson tehtaot sodan aikana', teoksessa Antti O. Arponen & Reijo Miettinen (toim.) *Enso. Jääskien pitäjän teollisuuskeskuksen elämää 1800-luvulta syksyyn 1944*. Saarijärvi: Gummerus, 36; Kristiina Korjonen-Kuusipuro (2007) 'Voimaa Vuoksesta', teoksessa Kristiina Korjonen-Kuusipuro & Suvi Niinisalo (toim.) *Vuoksi*. Lappeenranta: Etelä-Karjalainstituutti, 69.

Vuoksen varren kulttuurimaisemaa entisen Antrean, nykyisen Kamennogorskin alueella syyskuussa 2005. Kuva Kristiina Korjonen-Kuusipuro.

joka koskilla, saarilla ja koko jokimaisemalla on ollut Vuoksen varrella asuneille.

Vuoksi näkyväksi

Yksi tilaan liittyvä piirre on tarve tehdä se näkyväksi. Tuan nimittää maalauksia maantieteellisten paikkojen pikkuserkuiksi. Maalaus on muutoksille immuuni paikka, jossa aika on pysähtynyt ja jossa jokainen elementti on siihen suunniteltu ja varta vasten luotu. Valokuvat ovat maalauksiin verrattuna vajavaisia, sillä ne eivät ole täysin taiteilijan kontrollin alaisia. Valokuva on kuitenkin pala todellisuutta ja niissä on mukana myös suunnittelemattomia elementtejä, jotka vahvistavat tätä todellisuuden tunnetta. Valokuvat herkistävät paikan tajuamme ja toimivat myös korvikepaikkoina. Myös elokuvat Tuan laskee paikoiksi, rajatuksi tilaksi, joihin palaaminen on aina mahdollista.⁵⁸

Ajatus korvikepaikasta on myös Vuoksen osalta selkeästi havaittavissa. Kuvat olivat myös kirjoittajille niin tärkeitä, että hyvin monet liittivät niitä mukaan kirjeisiin. Valokuvia kirjeeseensä liittänyt informantti kirjoittaa kirjeessään seuraavasti: ”Taiteilija Akseli Gallen-Kallela maalasi Imatran kosken sen alkuperäisessä loistossaan vuonna 1893. Liitän ohene valokuvan seinälläni olevasta taiteilija Einari Lagerstamin vuonna 1936 maalaamasta Vallinkoski taulusta. Se lienee ainoa Vallinkoskesta luonnossa tehty maalaus.”⁵⁹

Maalauksia ja valokuvia voidaankin pitää Vuoksen muuttumattomuuden ja koskemattomuuden symboleina, niinä elementteinä, joiden kautta paikkaa ankkuroidaan muut-

58. Tuan (2006) 20–23.

59. Kirje L.K. 2006.

tumattomaksi. Hyvänä esimerkkinä on erään haastateltavan seinällä oleva taulu, jonka hänen tyttärensä on maalannut. Henkilön kotitalo sijaitsi aivan Vuoksen partaalla Imatrankosken sillan korvassa. Perhe muutti pois ja talo siirrettiin toiseen paikkaan, kun voimalaitos otettiin käyttöön. Valokuvan pohjalta maalatussa taulussa kotitalo on yhä omalla paikallaan. Haastateltava arvelee, että kotitalo olisi siirretty aivan jonnekin lähistölle. Hän ei kuitenkaan ole käynyt taloa katsomassa, vaan hänelle riittää taulu, jonka kautta hän pystyy palaamaan lapsuuden päivien kotiinsa Vuoksen kuohujen keskelle.⁶⁰

Kuva voi myös tuoda takaisin palan jostain menetetystä. Eräs nainen kirjoittaa kotiseutumatkastaan Käkisalmeen näin:

”Asuimme perheessä, illalla eversti-isäntä näytti valokuvia, istuimme lattialla ja katselimme. Ne olivat mustavalkoisia 45 x 33. Paljon oli muistoja herättäviä, kaksi Vuoksen kuvaa satutti erikoisesti. En osannut yöllä nukkua, ajattelin antaisiko minulle yhden. Hän oli jo aamulla keittiössä, kun heräsin. Kaksi kuvaa kädessä ja näytti hän, antaisi kuvan, kumman haluat. Tietysti otin kuunsilta Vuoksella. Taas itkien. Hän kirjoitti omistuskirjoituksen. Kuva kehystettiin hopeanvärillä kehyksillä, omistuskirjoitus jäi näkyviin. Tuli äsken puheeksi, minkä taulun ottaisın, jos pitäisi valita. Ei kauan tarvinnut miettiä. Ottaisın Vuoksen kuunsillan. On tuonut mieleen monet muistot. Nuoruus, miten kaunis olitkaan!!”⁶¹

Monimerkityksellinen Vuoksi

Cresswelliä ja Masseyta mukaillen voidaan todeta, että Vuoksi tilana, paikkana ja maisemana on monimutkainen konstruktio. Vuoksen muistelijoiden kertomukset osoittavat, että tilan, paikan ja maiseman määrittelyjä voivat tehdä sekä teoreetikot että tavalliset tilaa, paikkaa ja maisemaa aistivat ja käyttävät ihmiset arkielämässään. Nämä määrittelyt ovat erilaisia, mutta yhtä päteviä. Tilan, paikan ja maiseman kuvaamisen rikkaus syntyy monista, toisiaan sivuavista mutta usein ristiriitaisista kertomuksista.

Vuoksi-artikkelissamme on havaittavissa selvä kiulu (post)modernien, vastakkainasetteluita (tila/paikka, me/he, kulttuuri/luonto) karttavien, tutkijoiden ja maallikoiksi luokiteltavien informanttien välillä. Nykytutkijat ovat varmasti oikeassa väittäessään, että paikka on tänä päivänä tilan tavoin liikkeessä ja vahvasti kytköksissä muuhun maailmaan, mikä osaltaan häivyttää tai vähintäänkin madaltaa erilaisia raja-aitoja. Toistaiseksi nämä tutkijat eivät ole kuitenkaan mahtaneet mitään sille, että ”tavallinen” ihminen haluaa monesti hahmottaa maailmaa ”vanhanaikaisesti” luomalla rajoja, tekemällä erotteluita ja tukeutumalla perinteeseen – ennen kaikkea nostalgisiin muistoihin. Toisaalta käsitteet, kuten tila, paikka ja maisema on historiassa aina laitettava asiayhteiteensä. Muistelijoiden lapsuuden ja nuoruuden Vuoksi ei ollut sellainen tila tai paikka, jollaiseksi sen voi tänä päivänä helpommin kuvitella.

Onkin hyvä pitää mielessä, että useimmat artikkelissa siteeratut muistelijat ovat kansallista identiteettiä rakentavan nuoren tasavallan lapsia. Tuolle ajalle kuuluvait ”suojaavat” rajat sekä vastakkainasettelu meihin ja muihin. Nuori Suomi teki niin kovasti propagandaa itsensä puolesta, että sen ajan eläneet ovat väistämättä enemmän tai vähemmän kansallisuusaatteen kyllästämiä. Heille tila tai paikka on se stabiili Suomi, jota heidät kasvatettiin palvelemaan, ja tätä tunnetta sodat ja aluemenetykset vielä korostivat. Toisaalta halu pysäyttää liike ja sulkea ”toiset” omaksi koetun ulkopuolelle liittyy osaltaan maailman kompleksisyyteen; maailman jaotteleminen osiin on jo pelkästään sen ymmärtämisen ja kontrolloimisen kannalta katsottuna usein välttämättömyyttä.

Voidaankin todeta, että koottaessa Vuoksen kertomukset yhteen ja vertaillaessa niitä tutkijoiden tila-käsityksiin, syntyy ajallisesti ja paikallisesti heterogeeninen kertomus Vuoksesta tilana, jossa joki ympäristöineen on yhtä aikaa sekä dynaaminen että staattinen, muuttuva ja muuttumaton. Eri-

60. Haastattelu L.M. 2006.

61. Kirje T.P. 2006.

laisten narratiivien esiintuominen on tärkeää, sillä ilman niitä kuva Vuoksesta näyttää liian silotellulta. Vuoksi tilana on kuin hybridi, jossa paikan ja ajan kertomukset kietoutuvat lukuisiksi erilaisiksi kulttuurin ja luonnon yhteenkietoumiksi muodostaen toisiaan sivuavia kertomuksia tilasta. Näissä kertomuksissa luontoa ja kulttuuria ei helposti voi erottaa toisistaan, eikä kokemus ole kokonaisvaltainen, jos näin tehdään.

Vuoksen voi nähdä paikkana, jolla ei ole pysyvää muotoa. Tämä paikka voi olla fyysisesti olemassa, mutta se ei ole samanlainen kuin ihmisten mielikuvissa oleva, tul-

kinnoille avoin muistin paikka. Vuoksi on myös fyysisesti erilainen kuin se Vuoksi, joka on olemassa sen varrella asuneiden tai joskus käyneiden ihmisten mielikuvissa. Vuoksi paikkana tai tilana ei ole yksiselitteisen staattinen eikä yksiselitteisen dynaaminen. Se on ajassa jatkuvasti muuttuva, mutta siinä on myös pysyvyyteen ankkuroituja elementtejä, joita ovat esimerkiksi tiettyyn hetkeen liittyvät muistot, maalaukset ja valokuvat. Vuoksesta kertova muistitieto on jatkuvaa tilallisten suhteiden tuottamista. ■